

KITART-E A BELSŐ MOTIVÁCIÓ? – A (MÉG) PÁLYÁN LÉVŐ PEDAGÓGUSOK PÁLYAMOTIVÁCIÓI

PAKSI BORBÁLA

ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Intézet, Budapest

Beérkezett: 2022. november 30., elfogadva: 2023. január 15.

A tanulmány a pályán lévő pedagógusok pályamotivációjának néhány aspektusát, valamint az azok mentén jelentkező tendenciákat vizsgálja. Az elemzés során két országos reprezentatív mintán készült nagymintás kvantitatív kutatás adatai kerülnek felhasználásra, egyrészt „A pedagógusok folyamatos szakmai fejlődési modelljeinek vizsgálata a köznevelési rendszer, a szervezet és az egyén szintjén” (Models of Teacher Learning – MoTeL) című projekt keretében a 2020/2021-es tanévben történt adatfelvétel, másrészt egy hat évvel korábbi, a pedagógusok pályán maradását segítő tényezők, többek között a pályamotivációk feltárására irányuló kutatás adatai. Az eredmények a jelenleg pályán lévő és a hat évvel korábban aktív, gyakorló pedagógusok motivációs struktúrájának nagyfokú hasonlóságát, az intrinzik motivációk stabil dominanciáját mutatják. Ez arra utal(hat), hogy az utóbbi években a pedagógus pályát elhagyók pályaválasztásának hátterében is a – szakirodalom alapján inkább a pályán maradást segítő – belső motivációk voltak a meghatározóak, azaz a belső motiváció minta már nem volna elég a pályán maradáshoz.

Kulcsszavak: pedagógusok, országos reprezentatív minta, pályamotiváció, extrinzik motiváció, intrinzik motiváció, változás

The study examines some aspects of professional motivation of practicing teachers and their trends. Data from two large-sample quantitative surveys with nationally representative samples are used for the analysis. One of them is from the “Analysis of Complex Models of Teacher Continuous Professional Development at the Level of the Education System, the Organization and the Individual” (Models of Teacher Learning – MoTeL) project, which was carried out in the academic year of 2020/2021. The other is a survey conducted six years earlier to explore factors, including professional motivation, that help teachers stay in the profession. The results show a high level of similarity in the motivational structure of teachers currently in the profession and practicing teachers who were active six years earlier, with a stable dominance of intrinsic motivations. This

Levelező szerző: Paksi Borbála, 1118 Budapest, Ménesi út 75. E-mail: paksi.borbala@ppk.elte.hu

may suggest that in recent years, intrinsic motivations – which the literature suggests are more supportive to staying in the profession – have been the dominant motivators behind the career choices of those leaving the profession, i.e. the intrinsic motivation pattern would no longer be sufficient to stay in the profession.

Keywords: teacher, nationally representative sample, professional motivation, extrinsic motivation, intrinsic motivation, change

Bevezetés, szakirodalmi előzmények

Tanulmányunk a pedagógusok pályamotivációi, azok változása felől próbál közelíteni a szám által komplexitásában megragadni kívánt pedagógushiány összetett problematikájához. A pedagóguspálya motivációival kapcsolatos kérdések vizsgálata önmagában is számos dimenzió vizsgálatát teszi szükségessé. A fogalom összetettségét korábbi szisztematikus elemzésünkben részletesen bemutattuk (Paksi et al. 2015a). A pályaválasztással és pályán maradással foglalkozó szakirodalom legtöbbször külsőleg és belsőleg meghatározott (extrinzik és intrinzik) motivációkat különböztet meg (pl.: Bastick 2000; Papanastasiou 1997; Parkes–Jones 2012; Phelps 2010; Ronspies 2011; Saban 2003). A belső (intrinzik) motiváció olyan belső hajlam, amely az újdonság és kihívás keresésében nyilvánul meg, szoros kapcsolatban van vele a hatékonyság érzése, a spontán érdeklődés vagy az exploráció. Az extrinzik motiváció esetében a viselkedés motivációjában valamilyen külső tényező, például a pedagóguspálya erkölcsi és anyagi megbecsültsége, a társadalmi környezet befolyása játszik szerepet. Szontagh (2020) hivatás- és pályamotivációt különböztet meg, ahol az intrinzik motivációkat az előbbi, az extrinzik motivációkat az utóbbi komponenseinek tekinti. Heinz (2015) a belső motivációból társadalmi hasznossággal kapcsolatos elemeket leválasztva, külön motivációs kategóriaként megkülönbözteti az ún. altruista motivációt.

A szakirodalom a pályaválasztás és a pályán maradás meghatározó tényezőiként főként az intrinzik motivációk meglétét hangsúlyozza (Andrews–Hatch 2002; Ashiedu–Scott–Ladd, 2012; Prather–Jones 2011; Scott–Cox–Dinham 1999). Ugyanakkor más kutatók szerint az intrinzik motivációk túlhangsúlyozása sok esetben az extrinzik motivációk kárára történik, s azok kidolgozatlanságához vezethet (Ozcan 1996). Ausztrál kutatók az intrinzik és az extrinzik motivációk szerepének lineáris regressziós modelleken keresztül történt vizsgálata alapján arra az eredményre jutottak, hogy az intrinzik faktorok a pályaválasztási motivációt, míg az extrinzik faktorok (pl. munkahelyi körülmények és környezet) a pályaelhagyást jelezték előre leginkább (Ashiedu–Scott–Ladd 2012). Hasonló eredményekre jut hazai adatokon Szontagh (2020): „Eredményeink alapján igazolást nyert, hogy a pedagóguspálya erkölcsi és anyagi megbecsültségének hiánya súlyos kockázatokat rejt a pálya rekrutációja és retenciója szempontjából is. ...Úgy találtuk, hogy ezek a hátrányok hosszú távon felülírnak szinte minden belső motivációt ...” (Szontagh 2020: 52.)

Egy, a magyarországi gyakorló pedagógusok országos reprezentatív mintáján, a szakirodalomban megjelenő különböző motivációs elemeket nagymértékben lefedő, nemzetközi szinten a legszélesebb körben alkalmazott kérdőív (Navarro et al. 2021;

Watt–Richardson 2012), a Factors Influencing Teaching Choice Scale – FIT-Choice Scale (Richardson–Watt 2007) felhasználásával 2014-ben készült vizsgálat (Paksi et al. 2015a, 2015b) eredményei szerint a hazai pedagógusok körében leginkább meghatározó motivációs dimenzióknak két Társadalmi hasznossággal kapcsolatos tényező, a „Gyermekekkel/Kamaszokkal való munka” és a „Gyermekek/Kamaszok jövőjének alakítása”, valamint a „Karrier intrinzik értéke” mutatkozott. A vizsgálat rámutatott arra is, hogy a gyakorló pedagógusok a tanári/pedagógusi pályát magas elvárásokat támaztó, nagy szakértelmet kívánó, nehéz pályaként percipiálták, ugyanakkor tisztában voltak a pálya alacsony anyagi és társadalmi megbecsültségével, így ezek a dimenziók a pályaválasztás során kevésbé tudtak motiváló hatást kifejteni. Hat évvel korábban tehát a pedagóguspályát elsősorban azok választották, akikben megvolt a pedagóguspálya iránti személyes érdeklődés, s a pálya vonzerejét elsősorban annak társadalmi hasznossága jelentette. A 2014-es kutatás alapján a hazai pedagógusok pályaválasztásának meghatározó tényezőjeként az intrinzik és az extrinzik motivációk közül az intrinzik, az individuális és a munkával kapcsolatos motivációk közül pedig inkább a munkával kapcsolatos elemek dominanciája mutatkozott meg. A hat évvel korábbi hazai adatokat más országok adatainak kontextusában vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy összességében a FIT-Choice Scale által vizsgált motivációs dimenziók prioritási sorrendje a hazai pedagógusok körében kevésbé tért el a más országokban mutatkozó motivációs struktúrától. Mindössze néhány dimenzióban mutatkoztak eltérések: a pályaválasztást megelőző szocializációs hatások befolyásoló ereje (Társadalmi befolyás), illetve a szakma követelményeire és munkaterheire vonatkozó percpciók (Pálya elvárásai) nagyobb szerepet kaptak a magyarországi pedagógusok pályaválasztásában, ugyanakkor kevésbé érezték az „Állásbiztonsággal”, és az „Anyagi megbecsültséggel” kapcsolatos dimenziók motiváló hatását (Paksi et al. 2015a, 2015b).

Jelen tanulmány a pedagógusok pályamotivációjának néhány aspektusát vizsgálja „A pedagógusok folyamatos szakmai fejlődési modelljeinek vizsgálata a köznevelési rendszer, a szervezet és az egyén szintjén” (Models of Teacher Learning – MoTeL) című projekt keretében a 2020/2021-es tanévben készült kutatás alapján. Emellett – az összehasonlítást lehetővé tevő dimenziókban – megpróbálja felvázolni a jelenlegi és – a fentiekben röviden összefoglalt – hat évvel korábbi – a pedagógusok pályán maradását segítő tényezők, többek között a pályamotivációk feltárására irányuló – kutatás eredményivel való összevetés alapján azonosítható tendenciákat.

A felhasznált adatok módszertani háttere

Célpopuláció és minta

Az elemzés háttérét képező MoTeL kutatás célpopulációját a magyarországi közoktatási intézményekben alkalmazott pedagógusok képezték. A mintakeretbe a KIR-STAT 2019/20-as tanévére vonatkozó, 2019 októberében készült adatszolgáltatás adatai alapján, a kutatás szűrő feltételeinek figyelembevételével¹ 4645 feladatellátási hely (FEH)

¹ A mintavételi keret kialakításakor alkalmazott szűrőfeltételek: 1) a FEH tanulólétszáma (ellátott feladatonként) meghaladja a 10 főt; 2) a FEH pedagóguslétszáma (képzési szintenként) eléri az 5 főt; 3) ha oktatnak (külön csoportban, sajátos nevelési igényű tanulókat) gyógypedagógiai tanterv szerint, akkor az nem terjed ki a teljes tanulói létszámra.

tartozott. Az adatfelvétel mintavételi egységét a köznevelési intézmények általános iskolai, gimnáziumi, szakgimnáziumi és szakközépiskolai feladatellátási helyei képezték.² A mintavétel régió és iskolatípus szerint rétegzett, véletlen mintavételi eljárással történt, a feladatellátási helyek fenntartója és méretkategóriái szerint az alapsokaság eloszlásához igazítással. Az adatfelvétel a kiválasztott feladatellátási helyek pedagógusai körében történt, 2020. október és 2021. február között, online (CAWI) adatfelvételi technikával. A tisztított³ adatbázis nettó mintájában 656 feladatellátási helyről összesen 5063 pedagógus válasza szerepelnek. Az adatfelvétel során a minta rétegekategóriák (képzéstípus és régió) mentén bekövetkezett torzulásainak ellensúlyozása cellánkénti mátrix-súlyozással történt.

Mérőeszköz

A pedagóguspálya választásával kapcsolatos motivációkra vonatkozóan összesen 14 kérdés item szerepelt a kérdőívben. Ezek részben az OECD TALIS 2018 felmérésének (OECD 2018) a FIT-Choice skála (Factors Influencing Teaching Choice, Richardson–Watt 2007; Watt–Richardson 2007) alapján kialakított kérdéseinek adaptálásai, melyek kiegészítésre kerültek a néhány további FIT-Choice alskálához („Képesség”, „Karrier intrinzik értéke”, „Másodlagos karrierút”, „Gyermekekkel való munka” és „Korábbi tanulási tapasztalatok”) tartozó egy-egy itemmel. A MoTel kutatás során alkalmazott 14 item közül 11 azonos (vagy nagymértékben azonos) az összesen 58 itemet tartalmazó FIT-Choice Scale egyes itemeivel, további 3 item pedig egy-egy összefoglaló állítással a FIT-Choice Scale 18 alfaktora közül jelenít meg egy-egy alfaktort. A kutatás során alkalmazott 14 item összesen 12 alfaktoral hozható összefüggésbe. Az alkalmazott állítások tartalmi struktúráját tekintve – FIT-Choice Scale faktorbesorolását alapul véve – 11 tétel a Tanári/pedagógusi pálya motivációjával kapcsolatos („Képesség”, „Karrier intrinzik értéke”, „Másodlagos karrierút”, „Személyes hasznosság”, „Társadalmi hasznosság”, „Korábbi tanítási/tanulási tapasztalatok”), 3 tétel pedig a Tanári/pedagógiai pálya percepcióját („A pálya előnyeit”, a „Választással való elégedettséget”) jeleníti meg.⁴ A motivációk belső, illetve külső meghatározottságát tekintve 6 item az intrinzik motivációk, 8 item pedig az extrinzik motivációk megismerésére irányult. Az egyes itemek fontosságának, illetve az állításokkal való egyetértés mértékének a mérése 4 fokozatú ordinális skálán történt.⁵

² A 2020/2021-es tanévtől megváltozott a szakképzés jogi státusza és iskolatípusainak elnevezése: a köznevelési törvény hatálya alól kikerült szakgimnáziumokat ma technikumoknak, a szakközépiskolákat szakképző iskoláknak nevezzük.

³ A tisztítás során csak azok a kérdőívek kerültek megtartásra, ahol a válaszolók legalább a kérdések felére érdemi választ adtak. Ezt követően csak azok a feladatellátási helyek (illetve a feladatellátási helyeken dolgozó pedagógusok) maradtak a mintában, ahol a minimum 5 pedagógus vagy a nevelőtestület 20 százaléka kitöltötte a kérdőívet.

⁴ Az egyes itemek FIT-Choice Scale faktorbesorolása szerinti elhelyezkedését lásd a 2. táblázatban.

⁵ A válaszok megadására szolgáló kategóriák a következők voltak: 1 – egyáltalán nem fontos; 2 – kevésbé fontos; 3 – fontos; 4 – nagyon fontos; illetve 1 – egyáltalán nem ért egyet; 2 – inkább nem ért egyet; 3 – inkább egyetért; 4 – teljes mértékben egyetért.

1. táblázat: A kutatás főbb módszertani jellemzőinek összefoglalása

Az adatfelvétel ideje	2020. október 12. – 2021. február 8.
Területi lefedettség	országos
Célpopuláció	magyar köznevelésben tanító pedagógusok
Mintakeret	KIR-STAT 2019/20-as tanévére vonatkozó, 2019 októberében készült adatszolgáltatás. 4645 feladatellátási hely (FEH) A mintavételi keret kialakításakor alkalmazott szűrőfeltételek: – a FEH tanulólétszáma (ellátott feladatonként) meghaladja a 10 főt; – a FEH pedagóguslétszáma (képzési szintenként) eléri az 5 főt; – a külön csoportban, gyógypedagógiai tanterv szerint oktatott SNI-s tanulók száma nem éri el a teljes tanulói létszámot.
Mintavételi egység	a köznevelési intézmények általános iskolai, gimnáziumi, szakgimnáziumi és szakközépiskolai feladatellátási helyei
Mintaválasztás módja	régió és iskolatípus szerint rétegzett, véletlen mintavételi eljárás, ügyelve a FEH fenntartója, illetve a FEH mérete szerinti arányosságra
Tervezett nettó minta	5000 fő
Kiválasztott (bruttó) minta nagysága	502 FEH, a kiválasztott FEH minden pedagógusa fel lett kérve az adatfelvételben való részvételre
Pótminta	+200%-os pótminta + kiegészítő minta
Nettó minta nagysága	tisztított nettó minta: 656 FEH, 5063 pedagógusa elfogadhatósági kritérium: 1) legalább a kérdések 50%-ának megválaszolása 2) a FEH-en minimum 5 pedagógus vagy a nevelőtestület 20 százalékának a részvétele
Elméleti hibahatár	95% megbízhatósági szinten $\pm 1,38$
Adatgyűjtési eljárás	online adatfelvétel (CAWI), adatfelvételi egység: pedagógus
Adatfelvételi battéria	önkitöltős kérdőív, ami a pedagógus pályával kapcsolatos motivációkra vonatkozóan 14 állítást tartalmazott
Súlyozás	iskolatípus (4 kategória) és régiók (7 kategória) szerinti mátrixsúlyozás (min.: 0,31; max.: 1,89)

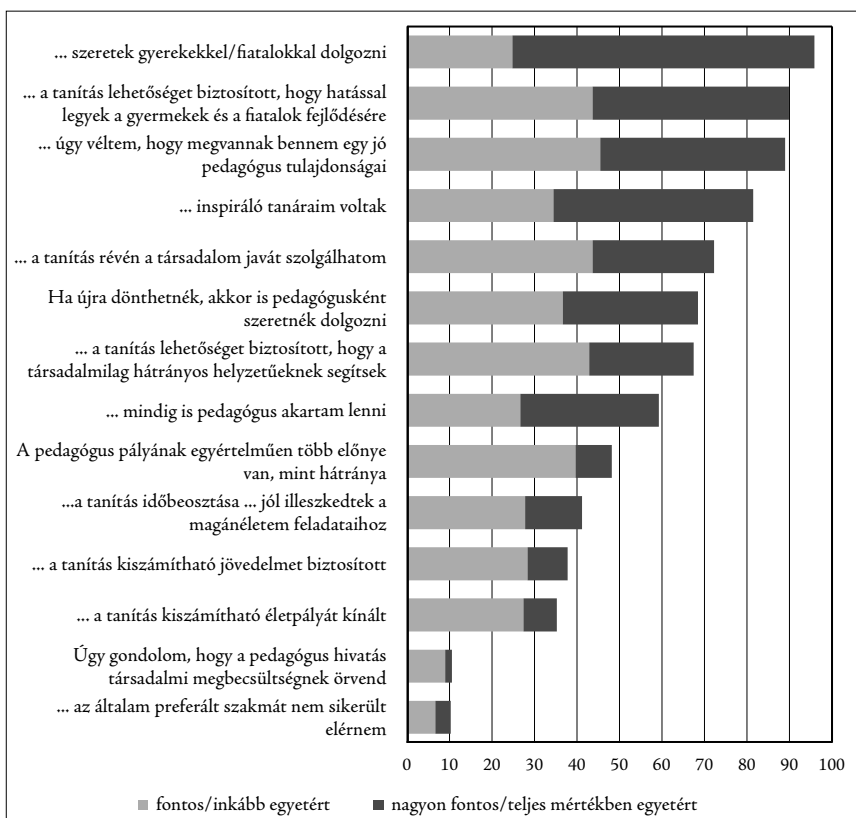
Eredmények

A különböző motivációs elemek szerepe

A vizsgált összesen 14 item, illetve az általuk képviselt motivációs faktorok esetén kapott válaszok eloszlása alapján a különböző motivációs elemek markáns struktúrája bontakozik ki. Az egyes itemekkel kapcsolatban megfogalmazott pozitív (fontosságra/elfogadásra utaló) válaszok aránya 95,9% és 10,3% között mozog, azaz a vizsgált motivációs dimenziók – a pedagógusok visszaemlékezései szerint – nagyon különböző fontosságot töltöttek be a jelenleg pedagógusként dolgozók pályaválasztásában.

Amennyiben a tanári/pedagógusi pályára vonatkozó motivációk tartalmi struktúráját vizsgáljuk, akkor a leginkább meghatározó motivációs dimenzióként a „Társadalmi hasznosság” faktort kell kiemelnünk. Ezen belül is a leginkább meghatározó a „Gyermekkel/Kamaszokkal való munka” (fontos, ill. nagyon fontos válaszok együttes aránya 95,9%, melyből a nagyon fontos válaszok aránya 71,1%), de a faktor további alfaktorai, a „Gyermekek/kamaszok jövőjének alakítása”, a „Társadalmi hozzájárulás”, valamint a „Társadalmi egyenlőség erősítése” alfaktorok esetében is egyértelmű azok fontossága. Azaz a gyakorló pedagógusok pályaválasztása során kiemelkedő fontosságot kapott a munkájuk társadalmi hasznossága. Emellett jelentős szerep jutott a „Képességekkel”, pontosabban azok észlelésével, valamint a pályaválasztást megelőző szocializációs hatások befolyásoló erejét kifejező „Korábbi tapasztalatokkal” kapcsolatos dimenzióknak, s a válaszolók közel háromötöde jelezte a „Karrier intrinzik értéke” alfaktor fontosságát. (1. táblázat, valamint 1. ábra.)

A válaszolók többsége esetében a tanári/pedagógusi pálya választása során nem vagy inkább nem kaptak fontos szerepet a pálya „Személyes hasznosságát” jelentő tényezők, mint a magánélethez illeszkedő „Időbeosztás” vagy az „Állásbiztonság”: az ide kapcsolódó itemek fontosságát csak minden hetedik-tizenkettedik pedagógus jelezte, és háromöt-

1. ábra: A pályamotiváció mérésére alkalmazott itemek sorrendje a „fontos/inkább egyetért”, ill. „nagyon fontos/teljes mértékben egyetért” válaszok aránya (%) alapján (az N értékeit lásd a 2. táblázatban)

2. táblázat: A pályamotiváció mérésére alkalmazott itemek esetén kapott válaszok eloszlása (%) (a FIT-Choice Scale fatkorbesorolása szerint) a MoTel kutatás adatai alapján

FIT-Choice Scale faktor	FIT-Choice Scale alfaktor	Tanári/pedagógusi pálya motivációja – tételek	N	Egyáltalán nem fontos	Kevésbé fontos	Fontos	Nagyon fontos
Képesség		... úgy véltem, hogy megvannak bennem egy jó pedagógus tulajdonságai.	4878	3,5	7,5	45,5	43,5
	Karrier intrinzik értéke	... mindig is pedagógus akartam lenni.	4856	16,2	20,9	26,7	32,6
Másodlagos karrierút		... az általam preferált szakmát nem sikerült elérnem.	4803	77,6	12,1	6,7	3,6
	Állásbiztonság	... a tanítás kiszámítható jövedelmet biztosított.	4856	33,6	28,6	28,4	9,4
Személyes hasznosság		... a tanítás kiszámítható életpályát kínált.	4852	37,1	27,6	27,4	7,9
	Családdal töltött idő	... a tanítás időbeosztása (pl. munkaorák, szünetek, rész munkaidős állások) jól illeszkedtek a magánéletem feladataihoz.	4877	32,2	25,7	27,8	13,4
Társadalmi hasznosság		... a tanítás lehetőséget biztosított, hogy hatással legyek a gyermekek és a fiatalok fejlődésére.	4861	3,7	6,4	43,7	46,2
	Gyermekek/Kamaszok jövőjének alakítása	... a tanítás lehetőséget biztosított, hogy a társadalomilag hátrányos helyzetűeknek segítsék.	4862	10,3	22,1	42,9	24,6
Társadalmi hasznosság		... a tanítás révén a társadalom javát szolgálhatom.	4852	9,4	18,4	43,7	28,6
	Társadalmi hozzájárulás	... szeretek gyerekekkel / fiatalokkal dolgozni.	4870	1,4	2,8	24,8	71,1
Korábbi tanítási/ tanulási tapasztalatok		... inspiráló tanátraim voltak.	4858	4,8	13,7	34,5	47,0

2. táblázat: (folyt.)

	Tanári/pedagógusi pálya percepciója – tételek	N	Egyáltalán nem ért egyet	Inkább nem ért egyet	Inkább egyetért	Teljes mértékben egyetért
Pálya előnyei	Társadalmi státusz A pedagógus pályának egyértelműen több előnye van, mint hátránya.	4883	16,9	34,9	39,7	8,5
	Úgy gondolom, hogy a pedagógushivatás társadalmi megbecsültségnek örvend.	4865	59,8	29,7	9,0	1,6
Pályaválasztással való elégedettség	Ha újra dönthetnék, akkor is pedagógusként szeretnék dolgozni.	4870	11,9	19,6	36,7	31,8

dük-kétharmaduk esetében ezek nem, vagy inkább nem fontosak. Szintén nem jellemző a tanári pálya „Másodlagos karrierútként” való választása: tíz válaszlóból kilenc esetében ez a tényező nem, vagy inkább nem bír fontossággal (1. táblázat, valamint 1. ábra).

A pedagógusi pálya percepciójával kapcsolatosan vizsgált tételek alapján két faktort, a pályaválasztással kapcsolatos döntés értékelését kifejező „Pályaválasztással való elégedettség”, és a „Pálya lehetséges előnyei” közül az előbbi a pedagóguspálya percepciójának pozitív aspektusát jeleníti meg: a válaszolók több mint kétharmada „ha újra dönthetne, akkor is pedagógusként szeretne dolgozni”. A „Pálya lehetséges előnyeit” megjelenítő állítások – különösen is a társadalmi megbecsüléssel kapcsolatos állítás – esetében azonban az egyet nem értő vélemények kerülnek többségbe: a válaszolók több mint fele nem ért egyet azzal, hogy „a pedagóguspálynak egyértelműen több előnye van, mint hátránya”, és mindössze a válaszolók egytizede gondolja azt, „hogy a pedagógus hivatás társadalmi megbecsültségnek örvend” (1. táblázat, valamint 1. ábra).

A pedagóguspálya választásának külső és belső meghatározottságát tekintve pedig azt láthatjuk, hogy a vizsgált 6 intrinzik motivációra vonatkozó item mindegyike az 1. ábrán látható fontossági sorrend első, a pedagógusok többsége által fontosnak vagy nagyon fontosnak ítélt motivációs elemek között szerepel. Ugyanakkor a kutatás során vizsgált 8 extrinzik motivációra vonatkozó elem közül csak kettő található ebben a tartományban, a másik hat extrinzik tétel esetében a pedagógusok nagyobb része a skála elutasítási tartományába eső választ adott.

A különböző motivációs elemek szerepének változása

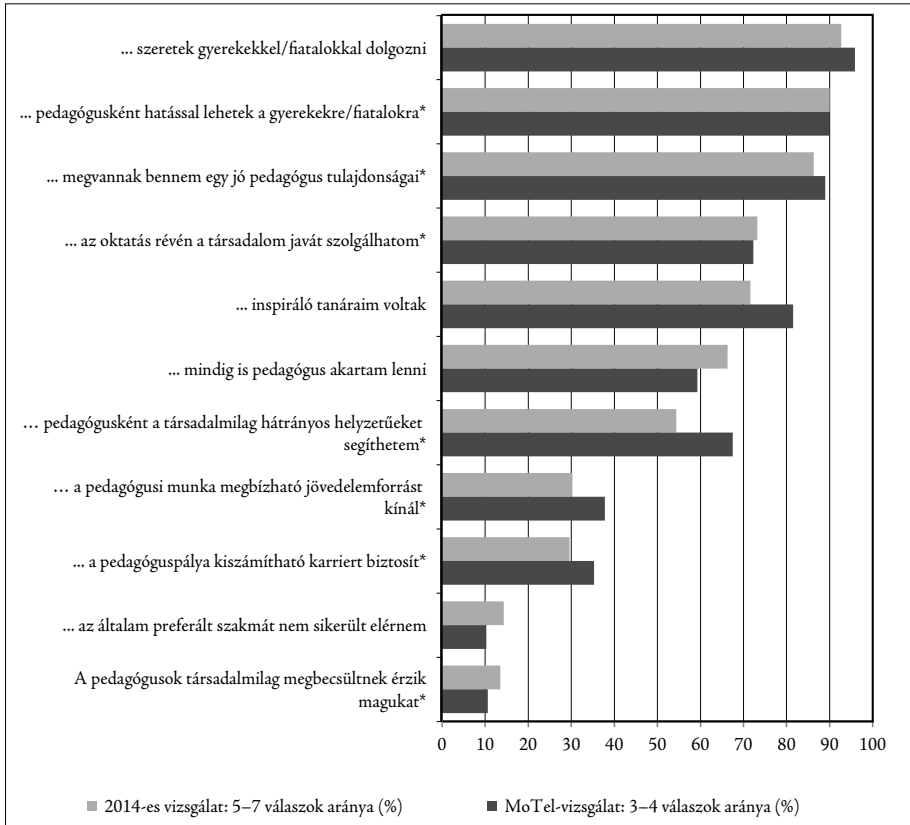
A következőkben egy korábbi, 2014-ben a magyarországi gyakorló pedagógusok országos reprezentatív mintáján a FIT-Choice

Scale (Richardson–Watt 2007) kérdőív alkalmazásával készült kutatás⁶ (Paksi et al. 2015a, 2015b) adatai segítségével megpróbáljuk felvázolni a pedagógusok pályamotivációi terén az elmúlt években történt változásokat. Tekintettel arra, hogy – mint azt a MoTel kutatás során alkalmazott mérőeszköz leírásánál részletesen bemutattuk – a MoTel kutatás során alkalmazott mérőeszköznek csak 11 iteme azonos (vagy nagymértékben azonos) az összesen 58 itemet tartalmazó FIT-Choice Scale itemeivel, így az időbeli összehasonlítást csak ezen közös 11 item mentén tudjuk elvégezni. Azonban a két kutatás során alkalmazott mérőeszköz nemcsak tematikus terjedelmében különbözött, hanem az egyes itemek mentén történő válaszadásra szolgáló skálák jellege tekintetében is. A 2014-es vizsgálatban a válaszadás – FIT-Choice Scale standardjainak megfelelően – 7 fokozatú, intervallum skálán történt, ahol az 1-es azt jelentette, hogy „egyáltalán nem volt fontos”/ „egyáltalán nem ért egyet”, a 7-es pedig azt, hogy „nagyon fontos szempont volt”/ „teljes mértékben egyetért”. A MoTel vizsgálatban azonban az egyes itemek fontosságának, illetve az állításokkal való egyetértés mértékének a mérése 4 fokozatú ordinális skálán történt, ahol a válaszok megadására szolgáló kategóriák a következők voltak: 1 – egyáltalán nem fontos; 2 – kevésbé fontos; 3 – fontos; 4 – nagyon fontos; illetve 1 – egyáltalán nem ért egyet; 2 – inkább nem ért egyet; 3 – inkább egyetért; 4 – teljes mértékben egyetért. Mindezek következtében az alábbiakban a két vizsgálat egymásnak megfeleltethető 11 iteme mentén végzett összehasonlítás során az alacsonyabb, ordinális mérési szinten mérő MoTel vizsgálat adta lehetőségek figyelembevételével az egyes vizsgálatokban az elfogadási tartományba eső válaszok arányait hasonlítjuk össze, azaz a 2014-es kutatás 5–7 válaszait, a MoTel vizsgálat 3–4 válaszaival. Mivel azonban a 2014-es vizsgálat során alkalmazott páratlan válaszalternatívát kínáló skála lehetőséget adott a semleges (4-es) válasz kifejezésére, a páros válaszkategóriát használó MoTel vizsgálatban viszont a semleges álláspont megfogalmazására nem volt lehetőség, így a konkrét százalékos arányok némileg eltérő választartományt fednek le, következésképpen maguk az értékek csak korlátozottan hasonlíthatók össze, ezért a tendenciákat a vizsgált itemek erőssorrendjének összehasonlításával próbáljuk megragadni⁷. Annak ellenére, hogy a MoTel vizsgálat a FIT-Choice Scale faktorait/alfaktorait nem az eredeti skála teljes itemkészletén vizsgálta, csak faktoronként egy-egy itemmel, s az adatokat összehasonlító 2. ábra is az egyes itemek mentén kapott eredményeket mutatja be, a szöveges elemzés során a FIT-Choice Scale kategóriakészletét használjuk, mivel a 2014-es kutatás adatai alapján azt láttuk, hogy a MoTel kutatás során alkalmazott itemek – egy alfaktor, a társadalmi státusz kivételével – jól jelenítik meg a faktorokat (lásd Melléklet 3. ábra).

A 2. ábrán láthatjuk, hogy a vizsgált motivációs itemeknek a MoTel kutatás során kirajzolódó sorrendje nagyban hasonlít a motivációk hat évvel korábbi kutatásban azonosított struktúrájához. A válaszolók többsége, illetve a kisebbsége által pozitívan megítélt itemek között húzódo határ ma is megegyezik a hat évvel ezelőttivel. Az aktuálisan a pedagóguspályán dolgozók korábban is és most is elsősorban a pedagógusmunka társadalmi hasznossága, valamint személyes érdeklődésük és tapasztalataik alapján hozták meg a

⁶ A kutatás TÁMOP-3.1.5./12-2012-0001 *Pedagógusképzés támogatása* c. kiemelt projekt részeként, *A pedagógusok és pedagógusjelöltek pályamotivációinak vizsgálata és a pedagóguspálya megítélése az életpályamodell elemeivel összefüggésben* c. kutatás keretében zajlott, 2014-ben.

⁷ Mint azt a Melléklet 3. ábráján láthatjuk, az elfogadási tartományba eső válaszok aránya alapján képezett itemsorrend „A pedagógusok társadalmilag megbecsültnek érzik magukat” item kivételével azonos az itemek átlaga alapján kirajzolódó sorrenddel.

2. ábra: A pályamotiváció mérésére a 2014-es pedagóguskutatás során alkalmazott FIT-Choice Scale, valamint a MoTel kutatás során használt, egymásnak megfeleltethető itemek mentén kapott, az egyes kutatások során használt válaszkategóriák elfogadási tartományába tartozó válaszok aránya. * A 2014-es és a MoTel kutatásban némileg eltérő megfogalmazásban szereplő item (az eltérést lásd a Melléklet 3. táblázatában)

pályára lépéssel kapcsolatos döntésüket. Mindössze néhány apró változás tapasztalható: az elmúlt években a „Korábbi tapasztalatok” szerepe fontosabbá vált, megelőzve a „Társadalmi hozzájárulás” fontosságát, s a „Karrier intrinzik értéke” és a „Társadalmi egyelőség erősítése” között is egy, az utóbbi szerepének relatív növekedésével leírható átrendeződés történt. A „Pálya személyes hasznossága”, egy „Másodlagos karrierút” lehetősége, illetve a „Pedagógusok társadalmi státusa” jellemzően a jelenleg, s a hat évvel korábban a pályán lévő pedagógusok döntésében sem játszott jelentős szerepet.

A motivációk fentiekben leírt tartalmi stabilitása azt is jelenti, hogy a vizsgált intrinzik motivációk a maihoz hasonlóan kivétel nélkül a pályán lévő pedagógusok többsége által fontosnak vagy nagyon fontosnak ítélt motivációs elemek között szerepeltek hat évvel korábban is, míg a vizsgált extrinzik motivációkra vonatkozó elemek többsége a pályán lévő pedagógusok nagyobb része esetében ma sem és 2014-ben sem volt meghatározó.

Összegzés, következtetések

Tanulmányunkban a pedagógusok pályamotivációjának néhány aspektusát vizsgáltuk „A pedagógusok folyamatos szakmai fejlődési modelljeinek vizsgálata a köznevelési rendszer, a szervezet és az egyén szintjén” (Models of Teacher Learning – MoTeL) című projekt keretében a 2020/2021-es tanévben, a pályán lévő, magyar köznevelésben tanító pedagógusok országos reprezentatív mintán készült kutatás alapján. Emellett egy hat évvel korábbi, a pedagógusok pályán maradását segítő tényezők között a pályamotivációk feltárására irányuló, szintén országos reprezentatív mintán készült kutatás (*Paksi et al. 2015a, 2015b*) eredményeinek felhasználásával megpróbáltuk azonosítani az utóbbi hat évben a megjelenő tendenciákat.

Összességében a motivációk tartalmi struktúráját vizsgálva a MoTeL kutatás alapján azt mondhatjuk, hogy jelenleg a pedagóguspályán dolgozók úgy látják, hogy elsősorban a pedagógusmunka „Társadalmi hasznossága”, valamint „Személyes érdeklődésük” és „Korábbi tapasztalataik” alapján hozták meg a pedagóguspályára lépéssel kapcsolatos döntésüket, a „Pálya személyes hasznossága” (állásbiztosság, időbeosztás), valamint a „Pálya társadalmi státussal kapcsolatos előnyei”, illetve egy „Másodlagos karrierút lehetősége” a pedagógusok nagyobb részének döntésében nem, vagy inkább nem játszott szerepet.

A jelenleg a pályán lévő pedagógusok motivációinak tartalmi struktúráját a hat évvel korábban a pályán lévő pedagógusok motivációival összehasonlítva nem látunk jelentős átrendeződést a különböző motivációs faktorok fontossága tekintetében. A rendelkezésünkre álló adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a ma pályán lévő pedagógusok pályaválasztásának hátterében éppúgy az intrinzik motivációk domináltak, mint a hat évvel korábban aktív, gyakorló pedagógusok esetében, s az extrinzik motivációk szerepe a pályán lévő pedagógusok nagyobb része esetében ma sem és 2014-ben sem volt meghatározó, s e tekintetben a pedagógustársadalom meglehetősen egységes populációként írható le⁸. Azok, akik a pedagóguspályát választják, tisztában vannak a pálya alacsony anyagi és társadalmi megbecsültségével s a pálya egyéb hátrányaival, így ezek a dimenziók kevésbé fejtenek ki (fejtettek ki) motiváló hatást.

Mint a bevezetőben említettük, a szakirodalom a pályaválasztás és a pályán maradás hátterében főként az intrinzik motivációk szerepét hangsúlyozza (*Andrews–Hatch 2002; Ashiedu–Scott-Ladd 2012; Prather-Jones 2011; Scott–Cox–Dinham 1999*). A mostani és a hat évvel korábbi kutatásunk eredményei ezzel harmonizálnak: a pályán lévő (maradó) pedagógusok körében egyértelműen és stabilan a belső motivációs elemek dominanciája jellemző. A szakirodalomban azonban találkozunk olyan eredményekkel is, melyek szerint ugyan a pályaválasztás során az intrinzik faktorok a meghatározóak, az extrinzik faktorok azonban a pályaelhagyás prediktoraiként kapnak jelentősebb szerepet (*Ashiedu–Scott-Ladd 2012*). A hat évvel ezelőtt gyakorló pedagógusként dolgozó, valamint a jelenleg pályán lévő pedagógusok reprezentatív mintáin készült két kutatás – mint pedagógusok társadalmát követő longitudinális kutatási hullámok – eredményeit összehasonlítva azonban a pedagógusok külső és belső motivációit megjelenítő itemek

⁸ A 2014-es kutatásban FIT-Choice Scale egyes alskálái mentén kapott átlagértékek becslésére lineáris regressziós modelleket építettünk, ahol az alskálák variabilitását a pályán maradás / pályaelhagyás szempontjából releváns individuális jellemzők együttesével próbáltuk magyarázni, azonban „a FIT-Choice Scale különböző alskáláin kapott értékek magyarázatára rendre csak nagyon gyenge modelleket sikerült alkotnunk” (*Paksi 2015b: 74*).

fontosságának egymáshoz viszonyított aránya tekintetében nem látunk jelentős változásokat. Az adatok alapján tehát nem látjuk azt, hogy az időközben a pályát elhagyók körében erőteljesebben jelen lévő külső motivációk hiánya következtében a pályán maradók (azaz a MoTel mintában válaszolók) esetében a belső motivációk külső motivációkhoz viszonyított relatív fontossága tovább erősödött volna. Mindez arra utal(hat), hogy a két vizsgálat között a – gyakorló/aktív – pedagógus társadalmat elhagyók már azok közül kerül(het)tek ki, akik esetében – a pályán maradókhoz hasonlóan – a pedagóguspálya iránti intrinzik motivációk dominanciája volt jellemző. Vagy mint ahogy Szontagh fogalmaz: „...a hátrányok hosszú távon felülírnak szinte minden belső motivációt...” (Szontagh 2020: 52.) Azaz, ugyan a belső motiváció a pályán maradáshoz segíti, de van az a pont, amikor a külső motiváció általánosan alacsony szintje már a belső motiváció megtartó ereje ellen hat(hat), ami aggodalomra okot adó állapot! Ez utóbbi megállapítás azonban csak egy, az egyébként nehezen értelmezhető adatok megértésére irányuló kutatói törekvésként megfogalmazott feltételezés, ami további, a pályaelhagyókra is kiterjesztett mintákon végzett kutatásokat igényel.

Limitációk

A fent leírtak olvasásakor, az eredmények értelmezésekor több korláttal kell számolnunk. Egyrészt nem feledkezhetünk meg arról, hogy a MoTel kutatás csak a jelenleg is a pályán dolgozó pedagógusok motivációit vizsgálta. Másrészt számolnunk kell azzal is, hogy a kutatás elsődleges célja nem a pedagógusok pályamotivációinak tanulmányozása volt, így az összehasonlítás során felhasznált korábbi kutatásban alkalmazott FIT-Choice Scale egy rövidített változatát használta, ami miatt nem tudtuk a motiváció összes dimenzióját megjeleníteni, továbbá a tendenciákat is csak bizonyos itemek mentén tudtuk vizsgálni. További, a mérőeszközhöz kapcsolódó korlátot jelentett, hogy az eredeti mérőeszközhöz képest a MoTel kutatásban alacsonyabb mérési szintű és más kiosztású skála került alkalmazásra. Végül meg kell jegyeznünk, hogy mindkét kutatás a gyakorló pedagógusok érzelmei, illetve percepciói alapján, retrospektív kérdések segítségével vizsgálta a pályaválasztásuk során érvényesülni vélt motivációkat. Ezeket a limitációkat az elemzés során jeleztük és igyekeztük az ezekből fakadó torzító hatásokat keretek között tartani.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az 128738 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K_18 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

IRODALOM

- ANDREWS, P. & HATCH, G. (2002) Initial Motivations of Serving Teachers of Secondary Mathematics. *Evaluation and Research in Education*, Vol. 16. No. 4. pp. 185–201. <https://doi.org/10.1080/09500790208667018>
- ASHIEDU, J. A. & SCOTT-LADD, B. D. (2012) Understanding Teacher Attraction and Retention Drivers: Addressing Teacher Shortages. *Australian Journal of Teacher Education*, Vol. 37. No. 11. Article 2. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2012v37n11.1>

- BASTICK, T. (2000) Why Teacher Trainees Choose the Teaching Profession: Comparing Trainees in Metro-politan and Developing Countries. *International Review of Education*, Vol. 46. pp. 343–349. <https://doi.org/10.1023/A:1004090415953>
- HEINZ, M. (2015) Why choose teaching? An international review of empirical studies exploring student teachers' career motivations and levels of commitment to teaching. *Educational Research and Evaluation*, Vol. 21. No. 3. pp. 258–297. <https://doi.org/10.1080/13803611.2015.1018278>
- NAVARRO A. E., LÓPEZ M. E., ASENSIO M. I., EXPÓSITO C. E., CARPINTERO M. E. & RUIZ DE M. C. (2021) Meta-análisis de generalización de la fiabilidad del cuestionario FIT-Choice. (Factores que influyen en la elección de la enseñanza como carrera.) *Revista de educación*, 393. pp. 231–260. <https://doi.org/10.4438/1988-592X-RE-2021-393-492>
- OECD (2018) Teaching and Learning International Survey (TALIS) 2018. Teacher Questionnaire. <https://www.oecd.org/education/school/TALIS-2018-MS-Teacher-Questionnaire-ENG.pdf> [Letöltve: 2023. 10. 10.]
- OZCAN, M. (1996) Improving teacher performance: Towards a theory of teacher motivation. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. April 1996 in New York.
- PAKSI B., SCHMIDT A., MAGI A., EISINGER A. & FELVINCZI K. (2015b) Gyakorló pedagógusok pályamotivációi. *Educatio*, Vol. 24. No. 1. pp. 63–82.
- PAKSI B., VEROSZTA ZS., SCHMIDT A., MAGI A., VÖRÖS A. & FELVINCZI K. (2015a) Pedagógus – Pálya – Motíváció I. Kutatási tapasztalatok a pályamotiváció és a lelki egészség vizsgálata alapján. Budapest, Oktatási Hivatal.
- PAPANASTASIOU, C. & PAPANASTASIOU, E. (1997) Factors that Influence Students to Become Teachers. *Educational Research and Evaluation*. (An International Journal on Theory and Practice.) Vol. 3. No. 4. pp. 305–316. <https://doi.org/10.1080/1380361970030402>
- PARKES, K. A. & JONES, B. D. (2012) Motivational Constructs Influencing Undergraduate Students' Choices to Become Classroom Music Teachers or Music Performers. *Journal of Research in Music Education*, Vol. 60. No. 1. pp. 101–123. <https://doi.org/10.1177/0022429411435512>
- PHELPS, C. M. (2010) Factors that pre-service elementary teachers perceive as affecting their motivational profiles in mathematics. *Educational Studies in Mathematics*, Vol. 75. No. 3. pp. 293–309. <https://doi.org/10.1007/s10649-010-9257-2>
- PRATHER-JONES, B. (2011) Some People Aren't Cut Out for It: The Role of Personality Factors in the Careers of Teachers of Students with EBD. *Remedial and Special Education*, Vol. 32. No. 3. pp. 179–191. <https://doi.org/10.1177/0741932510362195>
- RICHARDSON, P. W. & WATT, H. M. G. (2007) Who chooses teaching and why? Profiling characteristics and motivations across three Australian universities. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, Vol. 34. No. 1. pp. 27–56. <https://doi.org/10.1080/13598660500480290>
- RONSPIES, S. (2011) Who Wants to Be a Physical Education Teacher? A Case Study of a Non-Traditional Undergraduate Student in a Physical Education Teacher Education Program. *Qualitative Report*, Vol. 16. No. 6. pp. 1669–1687. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2011.1322>
- SABAN, A. (2003) A Turkish Profile of Prospective Elementary School Teachers and Their Views of Teaching. *Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies*. Vol. 19. No. 8. pp. 829–846. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.03.004>

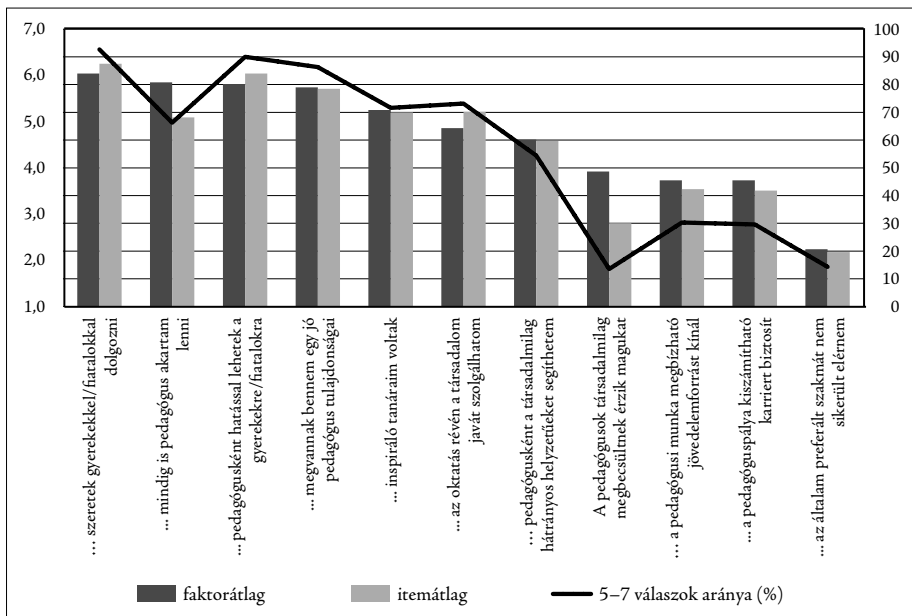
SCOTT, C. S., COX, S. & DINHAM, S. (1999) The occupational motivation, satisfaction and health of English school teachers. *Educational Psychology*, Vol. 19. No. 3. pp. 287–308. <https://doi.org/10.1080/0144341990190304>

SZONTAGH P. (2020) Pedagógusjelöltek hivatás- és pályamotivációja, kutatás a képzés különböző állomásain. *Pedagógusképzés*, Vol. 19. Nos 3–4. pp. 29–56. <https://doi.org/10.37205/TEL-hun.2020.3-4.0>

WATT, H. M. G. & RICHARDSON, P. W. (2007) Motivational Factors Influencing Teaching as a Career Choice: Development and Validation of the FIT-Choice Scale. *The Journal of Experimental Education*, Vol. 75. No. 3. pp. 167–202. <https://doi.org/10.3200/JEXE.75.3.167-202>

WATT, H. M. G. & RICHARDSON, P. W. (2012) An introduction to teaching motivations in different countries: Comparisons using the FIT-Choice Scale. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, Vol. 40. No. 3. pp. 185–197. <https://doi.org/10.1080/1359866X.2012.700049>

MELLÉKLET

3. ábra: A 2014-es pedagóguskutatás (Paksi et al. 2015a, 2015b) során a pályamotiváció mérésére használt FIT-Choice Scale egyes faktorainak/alfaktorainak átlagértékei és az egyes faktorokba/alfaktorokba tartozó, a MoTel kutatással közös itemek mentén kapott átlagértékek (1. értéktengely), valamint a közös itemek esérében a skála elfogadási tartományába eső (5–7 közötti) válaszok aránya (2. értéktengely) a gyakorló pedagógusok körében

3. táblázat: A 2014-es pedagóguskutatás (Péksi et al. 2015a, 2015b) során a pályamotiváció mérésére használt FIT-Choice Scale egyes faktorainak/alfaktorainak átlagértékei és az egyes faktorokba/alfaktorokba tartozó, a MoTel kutatással közös itemek mentén kapott átlagértékek, valamint a közös itemek esetében a skála elfogadási tartományába eső (5–7) közötti válaszok aránya a gyakorló pedagógusok körében

		MoTel kutatásban mért itemre vonatkozó értékek					
Faktorra/alfaktorra vonatkozó érték		N	Átlag	Item megfogalmazása a 2014-es vizsgálatban	N	Átlag	5–7 válaszok aránya (%)
FIT-Choice Scale faktor		N	Átlag	Item megfogalmazása a 2014-es vizsgálatban	N	Átlag	5–7 válaszok aránya (%)
Tanári/pedagógusi pálya motivációja – szuperfaktor*							
Képesség		1056	5,74	... megvannak bennem egy jó pedagógus tulajdonságai. ¹⁾	1048	5,71	86,3
Karrier intrinzik értéke		1057	5,85	... mindig is pedagógus akartam lenni.	1050	5,09	66,3
Másodlagos karrierút		1045	2,24	... az általam preferált szakmát nem sikerült elérnem.	1015	2,18	14,3
Személyes hasznosság	Állásbiztonság	1054	3,73	...a pedagógusi munka megbízható jövedelemforrást kínál. ²⁾	1034	3,54	30,3
	Családdal töltött idő	1050	3,60	... a pedagóguspálya kiszámítható karriert biztosít. ³⁾	1047	3,51	29,6
	Munkahely változtathatósága	1056	4,06	***			
Társadalmi hasznosság	Gyermekek/Kamaszok jövőjének alakítása	1057	5,81	... pedagógusként hatással lehetek a gyerekekre/fiatalokra. ⁴⁾	1038	6,04	90,0
	Társadalmi egyenlőség erősítése	1038	4,61	...pedagógusként a társadalomilag hátrányos helyzetűeket segíthetem. ⁵⁾	1029	4,58	54,4
	Társadalmi hozzájárulás	1052	4,86	... az oktatás révén a társadalom javát szolgálhatom. ⁶⁾	1048	5,21	73,2

3. táblázat: (folyt.)

Faktorra/alfaktorra vonatkozó érték		MoTel kutatásban mért itemre vonatkozó értékek			
FIT-Choice Scale faktor	FIT-Choice Scale alfaktor	Átlag	N	Átlag	5-7 válaszok aránya (%)
Gyermekekkel/Kamaszokkal való munka		6,04	1057	6,25	92,7
Korábbi tanítási/tanulási tapasztalatok		5,25	1056	5,20	71,6
Társadalmi környezet befolyása		5,09	1051		
Tanári/pedagógusi pálya percepciója – szuperfaktor**					
Pálya elvárásai	Szakértelem	6,19	1057		
	Nehézség	6,22	1057		
Pálya előnyei	Társadalmi státusz	3,92	1053	2,8	13,5
	Fizetés	2,86	1055		
Társadalmi nyomás		3,08	1049		
Pályaválasztással való elégedettség		5,63	1050		

*A válaszokat 7 fokozatú skálán adták meg, ahol az 1-es azt jelentette, hogy „egyéltalán nem volt fontos”, a 7-es pedig azt, hogy „nagyon fontos szempont volt”.

** A válaszokat szintén 7 fokozatú skálán adták meg, ahol az 1-es azt jelentette, hogy „egyéltalán nem ért egyet”, a 7-es pedig azt, hogy „teljes mértékben egyetért”.

*** Az alfaktor a MoTel során egy átfogóan megfigalmazott, a FIT-Choice itemei között nem szereplő itemmel – Az alfaktor semmilyen módon nem lett megjelenítve a MoTel kutatásban.

3. táblázat: lábjegyyetei *(folyt.)*

- ¹⁾ MoTel megfogalmazás: „...úgy véltem, hogy megvannak bennem egy jó pedagógus tulajdonságai.”
- ²⁾ MoTel megfogalmazás: „...a tanítás kiszámítható jövedelmet biztosított.”
- ³⁾ MoTel megfogalmazás: „...a tanítás kiszámítható életpályát kínált.”
- ⁴⁾ MoTel megfogalmazás: „...a tanítás lehetőséget biztosított, hogy hatással legyek a gyermekek és a fiatalok fejlődésére.”
- ⁵⁾ MoTel megfogalmazás: „...a tanítás lehetőséget biztosított, hogy a társadalmilag hátrányos helyzetűeknek segítsék.”
- ⁶⁾ MoTel megfogalmazás: „...a tanítás révén a társadalom javát szolgálhatom.”
- ⁷⁾ MoTel megfogalmazás: „Úgy gondolom, hogy a pedagógus hivatás társadalmi megbecsültségnek örvend.”

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)